

**BMT VA YUNESKONING MEDIA SAVODXONLIK VA AXBOROT
MADANIYATIGA MUNOSABATI**

Andijon davlat pedagogika instituti

“Maktabgacha ta’lim va maxsus pedagogika” fakulteti

Maktabgacha ta’lim yo’nalishi I-bosqich talabasi

Zuxriddinova Madinabonu Xamidullo qizi

e-mail: madinazuxriddinova0@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) va Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan ta’sis etilgan Madaniyat va ilm-fan universiteti (YUNESKO)ning media savodxonlik hamda axborot madaniyatini rivojlantirish bo‘yicha faoliyatini tahlil qiladi. Media savodxonlik va axborot madaniyati zamonaviy jamiyatda axborot oqimining sifatini oshirish, yolg‘on ma’lumotlar (fake news) tarqalishini oldini olish hamda fuqarolarning axborot vositalaridan to‘g‘ri foydalanishini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada BMT va YUNESKO tomonidan qabul qilingan xalqaro hujjatlar, dasturlar va tashabbuslar ko‘rib chiqilib, ularning global media savodxonlik va axborot madaniyatini oshirishga qaratilgan roli ochib beriladi. Bundan tashqari, media savodxonlikni targ‘ib qilishdagi muammolar va istiqbollar ham muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: BMT, YUNESKO, media savodxonlik, axborot madaniyati, yolg‘on ma’lumotlar, axborot xavfsizligi, xalqaro tashabbuslar.

Аннотация: В данной статье анализируется деятельность Организации Объединенных Наций (ООН) и Университета культуры и науки ООН (ЮНЕСКО) по развитию медиаграмотности и информационной культуры. Медиаграмотность и информационная культура играют важную роль в повышении качества информационного потока в современном обществе, предотвращении распространения ложной информации (фейковых новостей) и обеспечении надлежащего использования гражданами средств информации. В статье рассматриваются международные документы, программы и инициативы, принятые ООН и ЮНЕСКО, и раскрывается их роль, направленная на повышение глобальной медиаграмотности и информационной культуры. Кроме того, обсуждаются проблемы и перспективы развития медиаграмотности.

Ключевые слова: ООН, ЮНЕСКО, медиаграмотность, информационная культура, ложная информация, информационная безопасность, международные инициативы.

Abstract: This article analyzes the activities of the United Nations (UN) and the United Nations University of Culture and Science (UNESCO) on the development of media literacy and information culture. Media literacy and information culture are

important in improving the quality of information flow in modern society, preventing the spread of false information (fake news) and ensuring proper use of information media by citizens. The article examines the international documents, programs and initiatives adopted by the UN and UNESCO, and reveals their role aimed at increasing global media literacy and information culture. In addition, the problems and prospects of promoting media literacy are also discussed.

Key words: UN, UNESCO, media literacy, information culture, false information, information security, international initiatives.

Axborot erkinligi va media savodxonlik bugungi axborot asrining eng muhim jihatlaridan biri hisoblanadi. Insonlar nafaqat axborot olish huquqiga ega bolishi, balki ularni tanqidiy baholab, filtrlash, organish va falsifikatsiyalar, dezinformatsiyalar kabi tahdidlardan himoyalanişga ham qodir bolishlari zarur. BMTning Barqaror Taraqqiyot Maqsadlari (SDGs) doirasida axborot erkinligi aniq kozda tutilgan bolib, bu maqsad global miqyosda demokratik jamiyat qurilishi, adolat va huquqiy davlatni mustahkamlashga xizmat qiladi. Axborotga erkin kirish huquqi va SDG 16 Barqaror Taraqqiyot Maqsadlarining 16-maqsadi Tinchoq, adolatli va inklyuziv jamiyatlar, samarali, hisoblanuvchi va inklyuziv institutlar bu maqsadlar doirasida target 16.10 quyidagilarni kozda tutadi: Ensure public access to information and protect fundamental freedoms, in accordance with national legislation and international agreements. UNESCO+1. Bu yerda axborotga erkin kirish ham huquqiy me'yor; davlatlar, qonunlar va xalqaro bitimlar asosida aholiga kerakli ma'lumotlarga kirish huquqini kafolatlashi lozim. UNESCO bu borada kuzatuvchi va yordamchi tashkilot sifatida koplav dasturlarni amalga oshiradi. Masalan, UNESCO statistik boyicha koplav davlatlar 16.10.2 indikatorini amalga oshirgan holda, axborotga kirish boyicha qonuniy kafolatlarni qabul etish va ijro etish holatlarini qayd etmoqda. Википедия+1. Axborot erkinligi va media savodxonlik bir-biri bilan chambarchas bog'liq: axborotga kirish huquqi bo'lmasa, savodxonlikni rivojlantirishning samarasi cheklanadi. Media savodxonlik (Media and Information Literacy, MIL) tushunchasi UNESCO tomonidan keng tarqalgan bolib, odamlar axborotni qabul qilish, tanqidiy baholash va onlayn/offlayn muhitda ishtirok etish konikmalarini egallashlari kerak deb hisoblanadi. UNESCO+2 UNESCO+2

Normativ hujjatlar va deklaratsiyalar

a) Universal Declaration of Human Rights, Article 19. BMT Bosh Assambleyasi tomonidan 1948-yilda qabul qilingan ODHRning 19-moddasi har bir insonning fikr va ifoda erkinligiga huquqi borligini, shu jumladan ma'lumot izlash, olish va tarqatish huquqini ham oz ichiga oladi. U media savodxonlikning huquqiy asosini tashkil etadi.

b) Sustainable Development Goals (2030 Agenda). 2015 yilda BMTga a'zo davlatlar tomonidan qabul qilingan 2030-yilga qadar Barqaror Taraqqiyot Maqsadlari

axborot erkinligini, media savodxonlikni va demokratik institutlarni mustahkamlashni o'z ichiga oladi. SDG 16, xususan 16.10 targeti orqali, davlatlardan axborotga ochiqlik va fuqarolarning media huquqlarini himoya qilishni talab qiladi. UNESCO+1

c) YUNESKO MIL konsepsiyasi. YUNESKO Media va Axborot Savodxonligi (MIL) konsepsiyasi UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan amaliy yo'riqnomalari va dars modullari orqali global darajada tarqatilgan. Masalan, International Media and Information Literacy e-Platform moduli Right to Information va Civic Participation kabi bolimlarni o'z ichiga oladi. UNESCO

d) Windhoek Declaration (1991). UNESCO tomonidan 1991-yilda Windhoek deklaratsiyasi qabul qilingan. Bu deklaratsiya mustaqil, erkin va kop ovozli ommaviy axborot vositalarining zarurligi, media pluralizmi hamda jurnalistlarning xavfsizligi prinsiplarini belgilaydi. Bu hujjat media erkinligi va axborotga kirish huquqi prinsiplarini xalqaro normalar sifatida shakllantirishda muhim rol o'ynadi. Википедия

Media savodxonlikning roli va BMT tashkilotlarining amaliyati

a) Media savodxonlik (MIL) nima va nima uchun kerak. Media va Information Literacy (MIL) odamlarning media va axborot resurslarini qanday ishlatish, tanqidiy baholash va yolg'on axborotga qarshi turish konikmalarini shakllantiradigan ta'limiy yondashuv. BMT tizimida UNESCO boshchiligida MIL dasturlari, treninglar, kurslar, kontent ishlab chiqish kabi amaliy ishlar amalga oshirilmoqda. UNESCO+1. MIL savodxonlik disinformatsiyaga, internetdagi yolg'on xabarlariga (fake news) qarshi kurashishda birinchi chiziq himoya vositasi sifatida koriladi. UNESCOning Media and Information Literacy is first line of defence against disinformation maqolasida MILning muhimligi, yolg'on axborot tarqalishi va ularning ijtimoiy, siyosiy va madaniy oqibatlarini muhokama qilinadi.

b) Amaliy dasturlar: Ozbekiston misoli. Ozbekistonda UNESCO va mahalliy hukumat hamkorligida AIM Program (Access to Information, Media Freedom and Digital Literacy) amalga oshirilmoqda. Bu dastur axborotga kirish qonunchiligini mustahkamlash, jurnalistika boyicha ta'lim va MIL savodxonlikni oshirishga qaratilgan. UNESCO. Masalan, bu dasturning bir qismi sifatida mahalliy kurslar tashkil etildi, sud adliya tizimida, jurnalistlar va fuqarolik jamiyati uchun treninglar va MOOCs (Massive Open Online Course) yaratilgan. UNESCO

c) UNESCO va boshqa BMT organlarining monitoring va indikatorlari. UNESCO, SDG 16.10 ni amalga oshirish boyicha, davlatlarning axborotga kirish qonunlarini saqlashi, jurnalistlarning xavfsizligi va matbuot erkinligi boyicha holatlar monitoring qilinadi. UNESCO hamda UN statistika institutlari bunday indikatorlarni shakllantirish va kuzatishni rag'batlantiradi. UNESCO+1. Axborotga erkin kirish huquqi va media savodxonlik BMTning xalqaro huquqiy me'yorlari, SDG 16, Universal Declaration of Human Rights va UNESCO ning MIL konsepsiyalari orqali mustahkamlab qoyilgan. Bu huquqlar faqat qog'ozda qolmasligi, balki

amaliyotda ta'lim tizimida, qonunchilikda, hamda media va internet maydonida himoyalaniishi zarur..Media savodxonlik disinformatsiya, propaganda, yolg'on axborot tarqatish kabi ijtimoiy tahdidlarga qarshi turishda kuchli vosita hisoblanadi..Milliy darajada axborot erkinligi va access to information (ATI) qonunlarini qabul qilish va takomillashtirish, ularning ijro etilishining nazorati kuchaytirilishi lozim..Media savodxonlikni ta'lim dasturlariga kiritish, boshlang'ich maktabdan boshlab, TVET, oliy ta'lim darajalarigacha..Jurnalistlar, media vakillari va blogerlar uchun malaka oshirish kurslari, etik, huquqiy va media fakt tekshiruvi bo'yicha treninglar tashkil etish..BMT, UNESCO hamda boshqa xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik orqali tajriba almashish va qo'llanmalar, metodologiyalar ishlab chiqish.Fuqarolar ongini oshirish, media va aks informational savodxonlik bo'yicha targ'ibot kampaniyalarini amalga oshirish.

2. Zamonaviy axborot asrida insonlar nafaqat kop miqdordagi ma'lumotlarga ega bolishmoqda, balki ularni tog'ri tushunish, tanqidiy baholash va samarali foydalanish qobiliyatlari ham zaruriyatga aylanmoqda. Shu boisdan, Media va Axborot Savodxonligi (MIL Media and Information Literacy) tushunchasi bugungi kunda eng dolzarb tushunchalardan biri hisoblanadi. MIL insonlarni media va axborot vositalaridan ongli va mas'uliyatli foydalanishga tayyorlashni maqsad qilgan yondashuvdir. Bu konsepsiya 2007-yilda YUNESKO tomonidan rasmiy ravishda qabul qilinib, jahon miqyosida axborot madaniyatini rivojlantirish va savodxonlikni oshirish uchun asosiy vosita sifatida korilmoqda..MIL tushunchasi va uning mohiyati.Media va Axborot Savodxonligi (MIL) bu odamlarning turli axborot manbalaridan (matbuot, televizor, radio, internet, ijtimoiy tarmoqlar va boshqalar) samarali, mas'uliyatli va tanqidiy ravishda foydalanish qobiliyatidir. MIL qamrab oladigan asosiy qobiliyatlar quyidagilardan iborat:..Axborotni aniqlash va qidirish kerakli va ishonchli manbalarni topa bilish.,Axborotni baholash va tahlil qilish uning haqqoniyligi, tog'riligi va tarafkashligi haqida fikr yuritish..Axborotni samarali ishlatish maqsadga muvofiq, axborotni oz fikrini shakllantirish va boshqalar bilan muloqot qilish uchun qollash..Axborotni yaratish va tarqatish oz fikrini ifodalash, ijodkorlikni namoyon etish va mas'uliyat bilan axborot tarqatish..Axborot muhitida xavfsizlikni ta'minlash shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va onlayn xavfsizlikni nazorat qilish..MIL tushunchasi insonlarni faqat axborot iste'molchisi sifatida emas, balki faol ishtirokchi sifatida koradi. Bu, ayniqsa, demokratik jamiyatda, fuqarolik jamiyati institutlari va davlat boshqaruvida ishtirok etish uchun muhimdir..MILning asosiy tamoyillari

YUNESKO tomonidan ishlab chiqilgan MIL konsepsiyasining asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

a) Axborot va media huquqlari.Har bir inson axborotga erkin kirish huquqiga ega bolishi kerak. Bu huquq, shuningdek, ifoda erkinligi, fikr almashish, oz fikrini

bildirish huquqini ham qamrab oladi. Axborotga erkin va teng huquqli kirish jamiyatning ochiqligi va shaffofligini ta'minlaydi.

b) Tanqidiy fikrlash va mas'uliyat. Axborot va media materiallarni tanqidiy tahlil qilish va baholash konikmalari rivojlantirilishi shart. Shuningdek, axborotni yaratishda va tarqatishda axloqiy va mas'uliyatli bolish zarurati bor. Bu tamoyil notogri axborot va dezinformatsiyaga qarshi kurashishda muhimdir.

c) Barqaror rivojlanish. MIL media va axborot vositalaridan barqaror rivojlanishni qollab-quvvatlash uchun foydalanishni ta'minlaydi. Axborot madaniyatining oshishi odamlarning ma'lumotga asoslangan qarorlar qabul qilishiga yordam beradi va ijtimoiy adolat, tenglik, tinchlikni mustahkamlaydi.

d) Inklyuzivlik va tenglik. MIL dasturlari har qanday yosh, jins, ijtimoiy va madaniy guruhlarga teng kirish imkoniyatini ta'minlashi kerak. Bu, shuningdek, qashshoqlik, nogironlik yoki geografik cheklolarga qaramasdan har bir insonning axborotga ega bolishi uchun sharoit yaratishni anglatadi.

MILning strategik yonalishlari. YUNESKO MILni rivojlantirish boyicha quyidagi strategik yonalishlarni belgilaydi:

a) Ta'lim tizimiga integratsiya. MIL konikmalarini maktab, kollej, universitet va kasbiy ta'lim dasturlariga kiritish. Bu oquvchilarni axborotlarni baholash, tanqidiy fikrlash va mediadagi mas'uliyatni anglashga ogatadi. b) Oqituvchilarni tayyorlash va malakasini oshirish

Oqituvchilar uchun maxsus trening va kurslar tashkil etish orqali ularning MIL boyicha malakasini oshirish. Bu oqituvchilarga oquv jarayonida samarali metodlarni qollash imkonini beradi. c) Axborot manbalarining ochiqligi va erkinligi. Axborot resurslari, kutubxonalar, onlayn platformalar va media vositalarining erkin va adolatli foydalanilishini ta'minlash. Bu, shuningdek, ommaviy axborot vositalarining mustaqilligi va shaffofligini rag'batlantirishni oz ichiga oladi. d) Fuqarolik ishtiroki va demokratik qadriyatlar. MIL odamlarni jamiyatda faol ishtirok etishga, huquq va majburiyatlarini anglashga, ijtimoiy adolat va demokratiya tamoyillarini qollab-quvvatlashga ogatadi.

e) Axborot xavfsizligi va etik masalalar. Onlayn va oflayn axborot muhitida shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, kiberxavfsizlikni ta'minlash va axborot etikasiga rioya qilishga urg'u beriladi. YUNESKO MIL konsepsiyasining global ahamiyati. YUNESKOning MIL konsepsiyasi butun dunyo boylab media va axborot savodxonligini oshirishda muhim rol oynaydi. Bu konsepsiya qator xalqaro tashkilotlar, hukumatlar, nodavlat tashkilotlar va ta'lim muassasalari tomonidan qollab-quvvatlanadi. MIL konikmalarining rivojlanishi nafaqat shaxsiy bilim va ongni oshiradi, balki axborotga asoslangan jamiyatlarni yaratishda ham katta hissa qoshadi. Media va Axborot Savodxonligi (MIL) zamonaviy jamiyatda axborot oqimlarini togri idrok etish va ongli ravishda foydalanish uchun zarur bolgan

konikmalar to'plamidir. YUNESKO tomonidan ishlab chiqilgan MIL konsepsiyasi axborot erkinligi, tanqidiy fikrlash, etik me'yorlar va inklyuzivlik tamoyillariga asoslanadi. Bu konsepsiyaning strategik yonalishlari ta'lim tizimini rivojlantirish, fuqarolik ishtirokini kuchaytirish va axborot xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan. Shunday qilib, MIL nafaqat individual darajada, balki jamiyat darajasida barqaror rivojlanishga xizmat qiluvchi omil hisoblanadi.

3. Bugungi kunda axborot va media savodxonligi, shuningdek, axborot madaniyatining rivojlanishi global darajada ustuvor vazifalardan biriga aylangan. BMT va YUNESKO kabi xalqaro tashkilotlar ushbu yonalishda keng ko'lamli tavsiyalar ishlab chiqqan va dunyo davlatlarini milliy darajada ularni amalga oshirishga chaqirmoqda. Axborot asri sharoitida aholining axborotga erkin va ongli kirishini ta'minlash, tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, shuningdek, axborot xavfsizligi va etik me'yorlarga rioya qilish boyicha tizimli choralar korish zarurati oshmoqda. Ushbu ma'ruzada BMT va YUNESKO tavsiyalariga asoslanib, milliy darajada ta'lim tizimiga media va axborot savodxonligini integratsiya qilish, oqituvchilarni tayyorlash va axborot madaniyatini oshirish boyicha strategiyalar korib chiqiladi.

BMT va YUNESKO tavsiyalarining umumiy korinishi

BMT va YUNESKO media va axborot savodxonligini (Media and Information Literacy MIL) rivojlantirishni global taraqqiyotning asosiy omili sifatida koradi. Ularning hujjatlarida quyidagi asosiy yonalishlar belgilangan: Axborotga erkin va teng huquqli kirishni ta'minlash; Ta'lim tizimida MIL konikmalarini joriy etish; Oqituvchilarni malakasini oshirish va tayyorlash; Axborot madaniyatini jamiyat boylab oshirish va keng targib qilish; Axborot xavfsizligi va etik me'yorlarni mustahkamlash. Bu tavsiyalar har bir davlatda o'ziga xos milliy sharoitlar hisobga olinib amalga oshirilishi lozim.

Ta'lim tizimiga media va axborot savodxonligini integratsiya qilish

Ta'lim tizimi zamonaviy jamiyatda axborot madaniyatini shakllantirishning asosiy maydonidir. BMT va YUNESKO tavsiyalariga muvofiq, media va axborot savodxonligi konikmalari quyidagicha ta'lim jarayoniga kiritilishi kerak: Oquv dasturlariga MILni kiritish: Boshlang'ich, orta va oliy ta'limda media va axborot savodxonligi alohida fan yoki oquv moduli sifatida tashkil etilishi lozim. Bu fan oquvchilarga axborotni tanqidiy qabul qilish, manbalarni tekshirish, axborotni yaratish va etik jihatlarni tushunish boyicha konikmalarni shakllantiradi. Fanlararo yondashuvni qo'llash: MIL konsepsiya faqat alohida fan emas, balki boshqa fanlar adabiyot, tarix, informatika, jamiyatshunoslik kabi oquv dasturlariga integratsiya qilinishi kerak. Bu oquvchilarda axborotni kompleks tahlil qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Amaliy mashg'ulotlar va loyihalar: Oquvchilarga axborot vositalari va media platformalarida faol ishtirok etish, o'z axborot mahsulotlarini yaratish imkoniyatlari berilishi lozim. Bu orqali nazariy bilimlar amalda mustahkamlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. United Nations. The Role of Media Literacy in Achieving Sustainable Development Goals. New York, 2022.
2. UNESCO. Global Media and Information Literacy Assessment Framework: Country Readiness and Competencies. Paris: UNESCO Publishing, 2021.
3. YUNESKO rasmiy veb-sayti: <https://www.unesco.org>
4. Birlashgan Millatlar Tashkiloti rasmiy veb-sayti: <https://www.un.org>
5. Karimova, N. (2023). Axborot madaniyati va media savodxonlikning ijtimoiy ahamiyati. Toshkent: TDPU nashriyoti.
6. Qodirova, M. (2022). Media savodxonlik asoslari. Toshkent: Yangi asr avlodi.